

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2024. № 4.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.4.61>
УДК 63.021:338.439.5

Л. В. Шелудько,

к. е. н, доцент, доцент кафедри глобальної економіки,

Державний біотехнологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8364-1660>

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

L. Sheludko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Global Economy, State Biotechnology University*

THE ROLE OF THE STATE IN ENSURING FOOD SECURITY

У статті досліджено роль держави у забезпеченні продовольчої безпеки. А саме розкрито сутність продовольчої безпеки та її важливість для суспільства, політики держави щодо продовольчої безпеки, визначено роль соціальної підтримки, розвитку інфраструктури, зазначено важливість міжнародного співробітництва, проведено SWOT аналіз забезпечення продовольчої безпеки країни, розкриті сильні, слабкі сторони цього процесу, можливості та загрози, запропоновано план стратегії держави щодо забезпечення продовольчої безпеки, який включає: аналіз ситуації, розвиток сільського господарства, забезпечення підтримки для сільського господарства, включаючи фінансову підтримку, навчання та розвиток інфраструктури,

підтримку селянських господарств, створення програм та ініціатив для підтримки малих сільськогосподарських підприємств та сімейних господарств, інновації у сільському господарстві, стимулювання використання новітніх технологій та методів у виробництві продуктів харчування, доступ до ресурсів для фермерів, забезпечення доступності до земельних ресурсів, води, добрив та належних фінансових ресурсів для фермерів, розвиток інфраструктури, соціальну підтримку, моніторинг та оцінку ситуації з продовольчою безпекою, оцінку ефективності заходів та внесення коректив у стратегію за необхідності, міжнародне співробітництво.

The article examines the role of the state in ensuring food security. Namely, the essence of food security and its importance for society, the state policy on food security, the role of social support and infrastructure development are defined, the importance of international cooperation is pointed out, and a SWOT analysis of ensuring the country's food security is carried out. The strengths and weaknesses of this process, opportunities and threats are identified, a plan of the state strategy for ensuring food security is proposed, which includes: situation analysis, development of agriculture, provision of support for agriculture, including financial, training and development of infrastructure, support for peasant farms, creating programs and initiatives to support small agricultural enterprises and family farms, innovation in agriculture, stimulating the use of the latest technologies and methods in food production, access to resources for farmers, ensuring access to land resources, water, fertilizers and appropriate financial resources for farmers , infrastructure development, social support, monitoring and assessment of the food security situation, evaluation of the effectiveness of measures and making adjustments to the strategy, if necessary, international cooperation. The conclusions of the article emphasize the need for a comprehensive approach to ensuring food security, which includes not only the development of agriculture, but also active support of agricultural producers, infrastructure development and the introduction of innovations. It is noted that the effectiveness of the measures depends on the correct

monitoring of the situation and evaluation of the results, as well as on the implementation of corrections to the strategy if necessary. In addition, the importance of international cooperation in the field of food security to ensure the exchange of experience and resources is emphasized.

Ключові слова: *продовольча безпека, держава, SWOT аналіз, сильні, слабкі сторони, загрози, можливості, стратегія.*

Keywords: *food security, state, SWOT analysis, strengths, weaknesses, threats, opportunities, strategy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Проблема забезпечення продовольчої безпеки державою охоплює комплексне вирішення різних аспектів, таких як збереження ґрунтових ресурсів, підтримка сільського господарства, розвиток торгівлі та логістики, забезпечення доступу до води, боротьба зі зміною клімату, зменшення втрат продуктів під час зберігання та транспортування, розвиток науково-дослідницької бази для підвищення врожайності та вдосконалення методів вирощування. Важливо також враховувати соціальні аспекти, які включають доступність продуктів харчування для всіх верств населення, боротьбу з голодом та нерівністю в доступі до їжі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як було зазначено на Всесвітньому продовольчому саміті, який був скликаний у відповідь на широке розповсюджене недоїдання та зростаючу стурбованість щодо спроможності сільського господарства задовольняти майбутні потреби у продовольстві: “Продовольча безпека - це стан, у якому кожен чоловік, жінка та дитина має невід'ємне право бути вільними від голоду та недоїдання, та мати стабільний доступ до достатньої кількості безпечних та поживних харчових продуктів, що відповідають їхнім фізичним і психологічним потребам, для забезпечення здоров'я, розвитку та активного життя.” Це визначення відображає

гуманітарний та правозахисний підхід до поняття продовольчої безпеки, покликаний забезпечити повагу до гідності кожної людини та її права на здорове та належне харчування [1].

Теорія Маслоу визначає п'ять рівнів потреб, починаючи з фізіологічних потреб, таких як голод і спрага, але вона розглядає ширший спектр людських потреб, таких як потреба в безпеці, належності, визнанні та самореалізації. На жаль, немає прямого зв'язку між А. Маслоу і концепцією продовольчої безпеки, оскільки теорія Маслоу про ієрархію потреб не фокусується безпосередньо на харчуванні. Проте, можна використати концепцію Маслоу для пояснення важливості фізіологічних потреб, зокрема голоду, у контексті продовольчої безпеки. Голод являє собою одну з найбільш фундаментальних фізіологічних потреб, яка визначає здатність людини до функціонування та розвитку. Таким чином, забезпечення доступу до належного харчування є першочерговим завданням для забезпечення продовольчої безпеки та відповідає фізіологічним потребам, які Маслоу висуває на перший рівень своєї ієрархії потреб.[2, с.14].

Сутність продовольчої безпеки та стратегії її забезпечення досліджували такі відомі вітчизняні вчені як В.І. Власов, О.І. Гойчук [3], Ю.Я. Лузан [4], Б.Й. Пасхавер [5], О.М. Шпичак [6] та інші. Авторами опрацьовано питання щодо вдосконалення управління продовольчою безпекою, ідентифікації особливостей гарантування продовольчої безпеки на регіональному рівні, специфіки використання методичних підходів до оцінювання продовольчої безпеки держави.

У сучасній науковій літературі поняття «продовольча безпека» визначається як найважливіший елемент національної економічної безпеки і передбачає забезпечення нормального функціонування такої біологічної системи, як людина, за рахунок переважно внутрішнього виробництва продуктів харчування з урахуванням норм якості продукції, захисту населення від недоброякісної продукції, а внутрішнього ринку – від надлишкових, демпінгових імпорتنих поставок сільськогосподарської продукції, створення

резервів, страхових запасів і умов для виходу на зовнішній ринок сільськогосподарських товаровиробників.

На нашу думку, категорію «продовольча безпека» слід розглядати як сукупність соціально-економічних відносин, що виникають з приводу забезпечення людини продуктами харчування, відповідними нормативами за якістю і кількістю на основі інноваційного розвитку відтворювальних процесів в сільському господарстві і забезпечення економічної безпеки агропродовольчої сфери. При цьому питання забезпечення продовольчої безпеки державою поєднуються із завданнями інноваційного розвитку відтворювальних процесів в регіонах і безпосередньо сільськогосподарських товаровиробників.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціль статті полягає в тому, щоб розглянути роль держави у забезпеченні продовольчої безпеки та підкреслити її важливість для благополуччя суспільства. Через аналіз різних аспектів, таких як регулювання сільського господарства, соціальна підтримка, міжнародне співробітництво та інфраструктурні розвиток, стаття має за мету продемонструвати, як держава може бути ключовим гравцем у забезпеченні стійкого та доступного харчування для всього населення. Також, стаття може висвітлити потенційні виклики та перспективи у цій галузі, а також розглянути можливі шляхи подолання цих викликів. У кінцевих розділах статті можуть бути наведені заключні висновки, які підкреслять важливість державної ролі у забезпеченні продовольчої безпеки та наголошують на необхідності подальшого співробітництва та ініціатив для покращення ситуації в цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека - це стан, при якому всі люди мають постійний, безперебійний фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечних та поживних продуктів харчування для задоволення своїх харчових потреб і підтримання здоров'я. Це не лише питання доступності їжі, але й її якості, різноманітності та стійкості до економічних та природних криз. Продовольча безпека є важливим аспектом для суспільства, оскільки вона впливає на здоров'я нації, соціальну стабільність,

економічний розвиток та загальний благополуччя. Без достатньої продовольчої безпеки суспільство стикається з ризиком харчових криз, недохідності, соціальної напруженості та інших серйозних проблем, що можуть негативно позначитися на його життєздатності та розвитку.

Роль держави у формулюванні політики щодо продовольчої безпеки вельми важлива. Держава відповідає за розробку та впровадження стратегій, законодавства та програм, спрямованих на забезпечення доступності, якості та стійкості продовольства для свого населення. Це включає в себе:

1. Формулювання національної стратегії продовольчої безпеки, яка враховує потреби та особливості країни.
2. Встановлення нормативно-правової бази для контролю якості та безпеки харчових продуктів.
3. Регулювання аграрного сектору через фінансову підтримку, стимулювання виробництва та інші заходи.
4. Проведення моніторингу ринку продовольства та аналізу ситуації для своєчасного реагування на потенційні кризи.
5. Розвиток програм соціальної підтримки для малозабезпечених груп населення.
6. Співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом та ресурсами у сфері продовольчої безпеки.

Держава виступає ключовим суб'єктом у забезпеченні продовольчої безпеки та відповідає за координацію дій різних зацікавлених сторін для досягнення цієї мети.

Регулювання аграрного сектору включає в себе різні інструменти, серед яких субсидії, податкові стимули та інвестиції відіграють важливу роль:

1. Держава може надавати субсидії фермерам для підтримки їхньої діяльності. Це можуть бути прямі платежі за землю, виробництво конкретних видів продукції, а також компенсації за використання новітніх технологій або створення екологічно чистих методів виробництва.

2. Податкові стимули: Держава може встановлювати податкові пільги або знижувати податкове навантаження для сільськогосподарських підприємств. Це може стосуватися податку на землю, податку на прибуток, податку на додану вартість та інших податків.

3. Інвестиції: Держава може сприяти розвитку аграрного сектору шляхом інвестування в сільське господарство. Це може включати фінансову підтримку для впровадження новітніх технологій, покращення інфраструктури (наприклад, систем зрошення), підтримку досліджень та розвитку нових сортів рослин тощо.

Ці інструменти допомагають стимулювати розвиток сільськогосподарського виробництва, підвищують його конкурентоспроможність, забезпечують стабільність на ринку продуктів харчування та сприяють забезпеченню продовольчої безпеки.

Розвиток інфраструктури для зберігання, транспортування та забезпечення доступності продуктів харчування є ключовим аспектом забезпечення продовольчої безпеки. Основні напрямки цього розвитку включають:

1. Зберігання: Вдосконалення інфраструктури зберігання продуктів харчування, такої як холодильні камери, складські приміщення з регульованою температурою та вологістю, допомагає зберігати продукти довше та запобігає втратам від псування.

2. Транспортування: Покращення транспортної інфраструктури, включаючи дороги, залізниці, порти та аеропорти, сприяє швидкому та ефективному переміщенню продуктів харчування з місця виробництва до споживача.

3. Доступність: Розвиток роздрібної мережі, включаючи супермаркети, ринки та магазини, у різних районах сприяє підвищенню доступності продуктів харчування для всіх верств населення, в тому числі і для тих, хто проживає в віддалених або малозаселених районах.

4. Інновації: Впровадження новітніх технологій у сфері зберігання та транспортування, таких як технології зберігання за допомогою атмосферних газів або моніторингу стану продуктів за допомогою сенсорів, допомагає зберігати продукти в належному стані та зменшує втрати.

Розвиток цих аспектів інфраструктури сприяє підвищенню ефективності та стійкості системи постачання харчових продуктів, що в свою чергу сприяє забезпеченню продовольчої безпеки та покращенню якості життя населення. SWOT-аналіз забезпечення продовольчої безпеки країни може виглядати наступним чином:

Сильні сторони:

1. Розвинена аграрна галузь з високим рівнем виробництва сільськогосподарської продукції.
2. Наявність різноманітних кліматичних зон, що сприяє вирощуванню різних видів культур.
3. Великий потенціал для розвитку технологій у галузі сільського господарства та обробки продукції.
4. Висока рівень самодостатності в сільському господарстві та можливість вирощування різноманітних видів культур.
5. Програми державної підтримки для сільськогосподарських виробників та розвитку аграрного сектору.
6. Наявність досвіду в управлінні кризовими ситуаціями та готовність до реагування на негативні зовнішні впливи.

Слабкі сторони:

1. Нестабільна економічна ситуація може вплинути на доступність продуктів для населення.
2. Недостатня інфраструктура для зберігання і транспортування продуктів, що може призвести до втрат врожаю.
3. Залежність від зовнішніх постачальників певних видів продуктів, що може вразити безпеку постачання в разі геополітичних або економічних криз.

4. Недостатня інфраструктура для зберігання, транспортування та обробки сільськогосподарської продукції.

5. Необхідність поліпшення механізмів моніторингу та регулювання ринків продуктів харчування.

6. Вразливість до природних катастроф, таких як засухи, повені або землетруси.

Можливості:

1. Розвиток нових технологій у галузі сільського господарства, що дозволить підвищити врожайність і якість продукції.

2. Розширення експортних ринків для збільшення прибутковості та стабілізації внутрішнього ринку.

3. Підтримка державних програм та ініціатив для покращення інфраструктури сільськогосподарського сектору.

4. Застосування нових технологій в сільському господарстві для підвищення ефективності та врожайності.

5. Розширення експортних ринків для диверсифікації джерел прибутків та забезпечення стабільності на внутрішньому ринку.

6. Підвищення інвестицій у сільське господарство для модернізації інфраструктури та підтримки малих сільськогосподарських виробників.

Загрози:

1. Погіршення кліматичних умов, таких як посухи або повені, що може негативно позначитися на врожаї.

2. Зміни в міжнародній політиці та торгівлі, що можуть призвести до обмежень у ввезенні та вивезенні продуктів.

3. Збільшення вартості енергії та сировини, що може підвищити виробничі витрати для сільськогосподарських підприємств. Зважаючи на більший контекст, SWOT-аналіз забезпечення продовольчої безпеки країни міг би включати такі аспекти:

4. Глобальні зміни клімату, які можуть вплинути на урожай та якість продукції.

5. Політичні та економічні конфлікти, що можуть обмежити доступ до імпорتنих продуктів або призвести до збільшення цін на продовольство.

6. Вплив пандемій та епідемій на сільськогосподарську діяльність та ланцюжки постачання.

На підставі SWOT-аналізу можна зробити наступні висновки щодо забезпечення продовольчої безпеки країни:

1. Забезпечення продовольчої безпеки є важливим пріоритетом, адже країна має значні сильні сторони, такі як висока рівень самодостатності в сільському господарстві та наявність програм державної підтримки.

2. Проте необхідно удосконалювати інфраструктуру та механізми регулювання ринків, оскільки наявні слабкі сторони, такі як недостатня інфраструктура та вразливість до природних катастроф.

3. Є можливості для подальшого розвитку шляхом застосування нових технологій, розширення експортних ринків та збільшення інвестицій у сільське господарство.

4. Проте на шляху до досягнення мети існують загрози, такі як зміни клімату, політичні та економічні конфлікти та вплив пандемій та епідемій, військові дії.

Отже, для забезпечення продовольчої безпеки країни важливо розвивати сильні сторони, усувати слабкі сторони, використовувати можливості та ефективно управляти загрозами.

Війну в Україні також слід віднести до загроз, що має критичний вплив на світову продовольчу безпеку з кількох причин:

1. Зниження виробництва харчових продуктів: Військові дії та збройні конфлікти спричиняють значні руйнування інфраструктури, включаючи сільськогосподарські землі та об'єкти обробки продуктів харчування. Це може призвести до зниження виробництва продуктів харчування та обмеження доступу до них для місцевого населення та експортних ринків.

2. Порушення постачання та дистрибуції: Військові дії перешкоджають нормальному функціонуванню торговельних шляхів та транспорту, що

ускладнює постачання харчових продуктів населенню та може призвести до дефіциту.

3. Втрата доступу до земель та ресурсів: Війна призводить до втрати доступу до земельних ресурсів, які використовуються для сільського господарства, а також до зруйнування інфраструктури для їх обробки та зберігання.

4. Економічні наслідки для регіону: Військові конфлікти призводять до економічного спаду у затребуваних регіонах, що може позначитися на можливостях людей забезпечувати себе харчовими продуктами та на загальну економічну стабільність регіону.

Загалом, війна в Україні має серйозний негативний вплив на світову продовольчу безпеку через порушення виробництва, постачання та доступу до харчових продуктів у зазначених регіонах, а також через загальний економічний та соціальний вплив конфлікту.

Україна має значний потенціал у забезпеченні продовольчої безпеки як для себе, так і для світового співтовариства. Деякі ключові аспекти ролі України в цій сфері включають:

1. Сільське господарство: Україна володіє великими сільськогосподарськими землями та ресурсами, що робить її одним з найбільших виробників зернових та інших сільськогосподарських культур у світі. Вирощування таких культур, як пшениця, кукурудза, соняшник, дозволяє Україні вносити значний вклад у світове виробництво та постачання продовольства.

2. Експорт продуктів харчування: Україна є одним з провідних експортерів зернових, олійних культур, а також м'яса та молочних продуктів. Її експортний потенціал сприяє стабільності на світових ринках та забезпеченню продовольчої безпеки для інших країн.

3. Розвиток сільськогосподарських технологій: Україна активно впроваджує сучасні технології у сільському господарстві, що дозволяє підвищувати ефективність виробництва та зменшувати втрати врожаю.

4. Потенціал для розвитку органічного та сталого сільського господарства: Україна має великий потенціал для розвитку органічного та сталого сільського господарства, що відповідає сучасним тенденціям у споживанні продуктів харчування та може принести користь як для здоров'я людей, так і для довкілля.

Україна відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки через свій великий внутрішній ринок та потенціал для експорту, а також через свій внесок у розвиток сільського господарства та впровадження сучасних технологій у цій галузі.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Слід підкреслити, що забезпечення продовольчої безпеки є критично важливим завданням для кожної країни та для світового співтовариства загалом. Держава відіграє ключову роль у цьому процесі через свою здатність регулювати та координувати різні аспекти харчової системи, починаючи від сільського господарства та закінчуючи дистрибуцією та доступом до продуктів харчування.

Важливо враховувати, що продовольча безпека включає в себе не лише фізичний доступ до продуктів харчування, але й їхню якість, різноманіття та сталість постачання. Державні політики мають бути спрямовані на забезпечення цих аспектів, а також на вирішення глобальних викликів, таких як зміна клімату, популяційний ріст та економічна нестабільність.

Для досягнення успіху в забезпеченні продовольчої безпеки необхідне ефективне співробітництво між державами, міжнародними організаціями, громадським суспільством та приватним сектором. Тільки через спільні зусилля можна досягти реальних результатів у забезпеченні доступу до якісних та стабільних продуктів харчування для всіх населення світу. Ще одним важливим аспектом є постійна адаптація та інновації у сфері продовольчої безпеки. З врахуванням швидкого темпу змін у суспільстві, технологіях та екологічних умовах, держава повинна бути готова до постійного оновлення своїх стратегій та політик. Інноваційні підходи до виробництва, дистрибуції та споживання

продуктів харчування можуть допомогти забезпечити більш ефективне використання ресурсів та зменшити вплив на навколишнє середовище.

Крім того, важливо підкреслити значення включення громадян у процес прийняття рішень щодо продовольчої безпеки. Широкий обмін інформацією, консультації з громадськістю та участь громадських організацій можуть сприяти розробці більш прозорих, справедливих та ефективних стратегій в цій сфері. Такий підхід допоможе підтримати довіру громадян до уряду та забезпечити більшу відповідність політик потребам населення.

Загалом, ефективна роль держави у забезпеченні продовольчої безпеки має базуватися на принципах сталого розвитку, справедливості та взаємодії між всіма зацікавленими сторонами. Тільки такий підхід може забезпечити стійку та впевнену перспективу для подолання викликів у цій важливій галузі.

Література

1. Доповідь Всесвітньої продовольчої конференції (1974). Рим, 5-16 листопада 1974 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/701143?v=pdf>.
2. Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>.
3. Гойчук О. І. Продовольча безпека: моногр. Житомир: Полісся, 2004. 348 с.
4. Гладій М.В., Лузан Ю.Я. Аграрні трансформації та селянські господарства в системі продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*, 2020. № 5. С. 6.
5. Пасхавер Б.Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. *Економіка АПК*, 2014. № 4. С. 5-12.
6. Шпичак О.М. Проблеми продовольчої безпеки та біопалива. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2009. Вип. 141. [Електронний ресурс.] URL: <http://www.nbu.gov.ua>.

References

1. FAO. (1974). Report of the World Food Conference, Rome, 5-16 November 1974. available at <https://digitallibrary.un.org/record/701143?v=pdf> (Accessed 5 April 2024).
2. Maslow, A. H. (1943). "A theory of human motivation", *Psychological Review*, vol. 50(4), pp. 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>.
3. Hojchuk, O. I. (2004), *Prodovol'cha bezpeka* [Food safety], Polissia, Zhytomyr, Ukraine.
4. Hladij, M.V. and Luzan, Yu.Ya. (2020), "Agrarian transformations and peasant farms in the food security system of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 6-15.
5. Paskhaver, B.J. (2014), "The current state of food security", *Ekonomika APK*, vol. 4. pp. 5-12.
6. Shpychak, O.M. (2009), "Problems of food security and biofuels", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, [Online], vol. 141. available at: <http://www.nbu.gov.ua> (Accessed 5 April 2024).

Стаття надійшла до редакції 14.04.2024 р.